

**ΤΟ (ΠΛΗΡΕΣ) ΣΥΜΠΑΝ, Η ΥΛΗ
ΚΑΙ Η ΖΩΗ**

Όσα δεν σκέφτηκαν στη Φυσική και στη Φιλοσοφία...
με το κοινό λεξιλόγιο

(Απόσπασμα βιβλίου. Αρχικό ISBN 960-931414-5 ©2009)

© ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΝΙΚΟΛΟΥΔΑΚΗΣ
ΠΕΙΡΑΙΑΣ, ΤΚ. 185 41

ΤΗΛ. : 210 4811373

ΚΙΝΗΤΟ: 6932773373

E-MAIL: filosofiagr@yahoo.gr, info@kosmologia.gr

<http://www.kosmologia.gr>

**THE COMPLETE UNIVERSE, THE MATTER
AND THE LIFE**

What they don't think in Physics and Philosophy...
with common words

© KONSTANTINOS G. NIKOLOUDAKIS
PIRAEUS, 185 41 - GREECE

TEL.: +30 210 4811373

MOBILE: +30 6932773373

E-MAIL: filosofiagr@yahoo.gr, info@kosmologia.gr

<http://www.kosmologia.gr>

ΕΞΩΓΗΙΝΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Υπάρχει εξελιγμένη ζωή πέρα από τον πλανήτη μας ή εξωγήινος πολιτισμός;

Το ερώτημα αυτό είναι λογικό και δεν «απαιτεί» καμία φανταστική ιστορία για να τεθεί. Ρωτάμε πολύ απλά, εάν οι προϋποθέσεις για να εμφανιστεί η ζωή βρίσκονται μόνο εδώ στη Γη ή σε περισσότερες περιοχές του Σύμπαντος. Ενός απέραντου Σύμπαντος, το οποίο περιλαμβάνει απίστευτο αριθμό άστρων και γαλαξιών σαν το δικό μας, όπως δείχνουν τα σύγχρονα επιστημονικά όργανα.

Η καλύτερη απάντηση θα ήταν βέβαια, να ανιχνευθεί η ύπαρξη εξωγήινης ζωής με τα επιστημονικά μέσα τα οποία διαθέτουμε. Είναι γνωστό, ότι απλούστερες μορφές ζωής, σε μικροσκοπικό επίπεδο, έχουν αναγνωριστεί σε εξωγήινης προέλευσης πετρώματα. Εμείς δεν ερωτούμε για τέτοιες μορφές ζωής, αλλά για πιο εξελιγμένες και με ακόμα πιο μεγάλο ενδιαφέρον για την ύπαρξη εξωγήινου πολιτισμού. Τα τεχνολογικά μέσα τα οποία διαθέτουμε σήμερα είναι εκπληκτικά, όμως δυστυχώς δεν έχουν αποδειχθεί αποτελεσματικά σε αυτή την πολύ ενδιαφέρουσα αναζήτηση.

Όταν μιλάμε για αποστάσεις όπου χρειάζονται πολλά έτη για να φτάσει η ταχύτερη μεταβίβαση μιας ποσότητας, όπως αυτή του φωτός, καταλαβαίνουμε ότι η δυσκολία δεν οφείλεται απλώς στην αδυναμία του ανθρώπου και στις περιορισμένες γνώσεις του, αλλά είναι ένα εξαναγκαστικό όριο της φύσης, το οποίο δεν μπορεί να υπερβεί κανένας και πουθενά με την κίνηση όπως τη γνωρίζουμε μέσα στο κενό διάστημα. Ακόμα και στην περίπτωση που ανιχνεύσουμε στο ηλεκτρομαγνητικό φάσμα σήματα, τα οποία έχουν διαμορφωθεί τε-

χνικά από ευφυή πλάσματα, θα αντλούμε πληροφορίες για κάτι που έγινε στο παρελθόν, ενώ και στην περίπτωση που γίνει δυνατή η τηλεπικοινωνία με τα πολιτισμένα εξωγήινα πλάσματα, πιθανόν δεν θα μπορούμε να επικοινωνούμε ανά σύντομα χρονικά διαστήματα. Κάποιος ερευνητής έχει πει, ότι αν ήταν δυνατή η επικοινωνία ή η συνάντηση με εξωγήινα πλάσματα αυτή θα έπρεπε να έχει γίνει, αφού λογικά κάποιοι εξωγήινοι πολιτισμοί πρέπει να έχουν εξελιχθεί περισσότερο από το δικό μας. Το ότι ακόμα δεν μας έχουν επισκεφτεί εξωγήινα πλάσματα και δεν έχουν επικοινωνήσει μαζί μας αυτό είναι πράγματι ένα άσχημο σημάδι. Από την άλλη, πολλοί ισχυρίζονται ότι μας έχουν επισκεφτεί εξωγήινα πλάσματα, ότι βρίσκονται ανάμεσά μας και έχουν ακουστεί πολλές φανταστικές ιστορίες για τη συνάντησή τους με τους ανθρώπους εδώ στη Γη. Μερικοί ερευνητές (όπως ο δημοφιλής *Έρικ φον Νταίνικεν*) έχουν ισχυριστεί, ότι οι εξωγήινοι ήταν οι αρχαίοι θεοί, ότι επισκέφτηκαν τον πλανήτη μας στην αρχαιότητα, άφησαν τα σημάδια τους και βοήθησαν τους ανθρώπους με την τεχνολογία τους. Τη διαπίστωσή τους προσπαθούν να αποδείξουν με συγκεκριμένα αρχαιολογικά ευρήματα και έτσι ερμηνεύουν μερικές από τις ικανότητες, που χρειάστηκαν οι αρχαίοι άνθρωποι για να κάνουν ορισμένες κατασκευές, τις οποίες θεωρούμε δύσκολες για τα τεχνικά μέσα και το επίπεδο γνώσεων εκείνης της εποχής.

Το ζήτημα για πιο εξελιγμένες μορφές ζωής σε άλλους πλανήτες είναι ένα από τα ζητήματα για τα οποία, μπορούμε να πλησιάσουμε στην απάντηση πιο εύκολα με τη λογική σκέψη (πάντα με τις πληροφορίες που μας δίνουν τα εξωτερικά πράγματα) παρά από την απ' ευθείας παρατήρηση των αποτελεσμάτων της δράσης αυτών των εξωγήινων μορφών ζωής. Πράγματα που θα υπάρξουν μακριά στο μέλλον, δεν μπορούμε να τα βρούμε από τις συνέπειες της ύπαρξής τους, αφού εκείνα ακόμα δεν έχουν υπάρξει. Η απουσία των συνεπειών δεν είναι πάντα απαγορευτική για να μπορέσουμε να κάνουμε λογικές προβλέψεις και για να βγάλουμε συμπεράσματα από τις πληροφορίες μας για τα πράγματα που βρίσκονται κοντά μας και συγχρόνως με εμάς. Μπορεί να είναι αδύνατο να γνωρίσουμε το πότε και που ακριβώς θα υπάρξει ή θα γίνει κάτι, όμως μπορεί να είναι

πολύ εύκολο να συμπεράνουμε γενικά ότι αυτό το κάτι θα υπάρξει και θα γίνει κάποτε και κάπου (π.χ. ένας σεισμός). Τέτοια είναι και η δυσκολία του ζητήματος για πιο εξελιγμένες μορφές ζωής σε άλλους πλανήτες, αφού η απουσία συνεπειών της ύπαρξής τους δεν οφείλεται στη μοναδικότητα, ή στη σπανιότητα του φαινομένου ή στην πολύπλοκη διαδικασία με την οποία δημιουργείται η ζωή, **αλλά αποκλειστικά και μόνο στο χρονικό διάστημα που χρειάζεται μέχρι να φτάσουν οι συνέπειες στα όρια της παρατήρησής μας.**

Η συνάντηση και η επικοινωνία με πολιτισμένα όντα άλλων πλανητών αναμφίβολα θα είναι ένα ιδιαίτερα σημαντικό και ιστορικό γεγονός και με τις πιο μεγάλες προσδοκίες. Η εξακριβωμένη ανίχνευση για την ύπαρξή τους, αυτή και μόνο θα είναι μια μοναδική στιγμή που θα σημαδέψει το ξεκίνημα μιας νέας εποχής. Είναι φυσικό και λογικό να αναρωτιόμαστε για την ύπαρξη εξωγήινων πολιτισμών και πολύ απαισιόδοξο να πανηγυρίζουμε για την ανίχνευση των πιο απλών μορφών ζωής. Οι άνθρωποι έχουν πάντα προσδοκίες από κάτι καινούριο για να τονώσουν το νόημα της ζωής τους, πόσο μάλλον όταν αντιληφθούν μια νέα πραγματικότητα, που με την πιο συνηθισμένη λογική θα προκύπτει ένα πλήθος από ενδεχόμενα γεγονότα που θα επηρεάσουν άμεσα τη ζωή τους και ολόκληρη την ανθρωπότητα. Όμως, δεν πρέπει να ξεχνάμε, ότι το πιο σημαντικό και εκπληκτικό πράγμα μέσα στο Σύμπαν **δεν είναι έξω στον υλικό κόσμο**, αλλά είναι η πνευματική μας ύπαρξη, η ψυχή μαζί με τη σκέψη, χωρίς τα οποία ο εξωτερικός κόσμος δεν έχει τίποτα χρήσιμο και κανένα προορισμό. Αυτά που βρίσκονται πάντοτε και παντού μαζί μας, αυτά με τα οποία ρυθμίζουμε τη ζωή και τη δραστηριότητά μας, αυτά με τα οποία αποδίδουμε χρησιμότητα και αξία στα εξωτερικά πράγματα στο σχετικό σύντομο χρονικό διάστημα της ζωής μας, αυτά είναι η ψυχή μαζί με τη γνώση και τη σκέψη μας. Σε αυτά πρέπει να επενδύσουμε περισσότερο και από αυτά να έχουμε τις πιο μεγάλες προσδοκίες και όχι από την τύχη. (Βλέπε ουσία και σχέσεις).

Η Θεωρία του Τελειωμένου Χρόνου, με το πλεονέκτημά της να δίνει λογικές εξηγήσεις στη βάση μίας ενιστικής και παραγωγικής άποψης, επιτρέπει μία γενική προσέγγιση στο συγκεκριμένο ζήτημα.

Σύμφωνα με αυτή την κοσμολογική θεωρία, μέσα στο Σύμπαν όλα εξελίσσονται με προκαθορισμένα όρια, με κοινή βάση τη σταθερότητα του Σύμπαντος σε ένα μέγιστο χρονικό διάστημα. Η περιοδικότητα, η επανάληψη, η ομοιότητα, η αναλογία, η συνέχεια, η ύπαρξη κοινών ορίων, η ισοτροπία του χώρου και οι παγκόσμιες ιδιότητές του είναι οι αναπόφευκτες συνέπειες και μαζί οι προϋποθέσεις για την ύπαρξη ολόκληρου του Σύμπαντος. Όλες οι επιμέρους εξελίξεις δια μέσου της ύλης γίνονται με τέτοιους τρόπους που δεν αποσταθεροποιούν την ποιότητα του Σύμπαντος και τη νομοτέλειά του.

1) Εξ' αρχής, όλα τα επιμέρους πράγματα δημιουργούνται από τους ελάχιστους φορείς αλληλεπίδρασης που ονομάζουμε «ύλη» και αυτοί οι φορείς «αντιπροσωπεύουν» τις αρχικές (ελάχιστες) στιγμές ύπαρξης του Σύμπαντος και στη ροή της ενέργειας. Όλα τα πράγματα, χωρίς καμία εξαίρεση, αντλούν -στην κυριολεξία- την ύπαρξή τους από τους ίδιους υλικούς φορείς. Οι τελευταίοι για να υπάρχουν και για να διατηρούν τη σχετική σταθερότητά τους προϋποθέτουν ένα Σύμπαν, το οποίο είναι πάντοτε το ίδιο και «τελειωμένο» μέσα στα μέγιστα όρια ενός και του ίδιου χρόνου. Με το "ολοκληρωμένο" Σύμπαν συνδέονται όχι μόνο από την έμμεση, εξωτερική και απομακρυσμένη σύνδεσή τους αλλά και άμεσα με την παρουσία του "κενού" χώρου, στον οποίο βρίσκονται σαν περιοδικές και συγχρονισμένες μεταβολές της ενέργειάς του.

2) Στη Θεωρία του Τελειωμένου Χρόνου, ένα από τα αναπόφευκτα φαινόμενα περιοδικότητας είναι η αρχή και το τέλος. Η αρχή και το τέλος με τη μεγαλύτερη ταχύτητα κάνουν δυνατή την ύπαρξη της ύλης. Η ύλη προϋποθέτει κάποια ροή ενέργειας με πολύ γρήγορο ρυθμό και η μεταβίβαση της ενέργειας δεν μπορεί να γίνεται σε απεριόριστη ποσότητα ούτε γρηγορότερα από ένα όριο. Αυτή η κυματοειδής, με «φρένο» και με όρια μεταβίβαση της ενέργειας δημιουργεί σε γενικές γραμμές τις ξεχωριστές μικροσκοπικές ποσότητες των υλικών φορέων. (Βλέπε ακόμα, ΥΛΗ & ΚΙΝΗΣΗ).

Εξ' άλλου όπως το διαπιστώνουμε από την εμπειρία, στην πορεία του ευθύγραμμου χρόνου όλα τα επιμέρους πράγματα έχουν μία αρχή και ένα τέλος ύπαρξης. Είναι η αναπόφευκτη συνέπεια και η

προϋπόθεση της σταθερότητας της Συμπαντικής Ποιότητας, η οποία είναι με όλους τους δυνατούς τρόπους μέσα στα όρια ενός μέγιστου και κοινού Χρόνου.

3) Ανάμεσα στα επιμέρους πράγματα, συμπεριλαμβάνονται και εκείνα τα οποία είναι έμβια. Η παρουσία των εσωτερικών και διανοητικών φαινομένων δεν οφείλεται στην ύπαρξη άλλου είδους υλικών ή τελείως διαφορετικών πραγμάτων, **που ξεφεύγουν από τους όρους του ενιαίου και σταθεροποιημένου Σύμπαντος**. (Ας μην παρεμβάλλουμε με επιπλέον αναλύσεις και εξηγήσεις το παρών συναισθηματικά φορτισμένο ζήτημα. Βλέπε και ΑΠΟΡΡΙΨΗ). Την αρχή και το τέλος στα έμβια πράγματα την ονομάζουμε γέννηση και θάνατο.

4) Η Συμπαντική Ποιότητα δε θα μπορούσε να είναι σταθεροποιημένη και η αρχή διατηρήσεως της ενέργειας θα παραβιαζόταν, αν κάποια από τα λεγόμενα μέρη της είχαν μία ατελείωτα εξελισσόμενη ποιότητα ή απεριόριστες δυνατότητες. Όμως η παύση της ύπαρξης δεν μπορεί να είναι παντοτινή, για τον ίδιο λόγο που πρέπει να γίνεται.

Έπειτα, το Σύμπαν είναι τελειωμένο (άμεσα) στην ίδια στιγμή, που τα επιμέρους πράγματα γίνονται σαν εξωτερικά σε σχετικές στιγμές μεταξύ τους. Όλοι οι δυνατοί συνδυασμοί σε κάθε περιοχή του χώρου –συμπεριλαμβανομένων και των έμβιων υπάρξεων- συνδέονται και έχουν επηρεαστεί (σε μικροσκοπικό επίπεδο και με πολύ έμμεσο τρόπο) από την πραγματικότητα που βρίσκεται σε άλλους χώρους και χρόνους.

5) Η παρουσία των εσωτερικών και διανοητικών φαινομένων και ευρύτερα το φαινόμενο της ζωής μέσα από τη μικροσκοπική δομή της ύλης είναι η παρουσία ιδιοτήτων μέσα στο χρόνο και στο χώρο, που προϋπάρχουν σαν γενική Έννοια στην ταυτόχρονη και άμεση ύπαρξη του συνολικού Σύμπαντος.

Το πλήθος των ψυχικών φαινομένων και ιδιοτήτων ξεκινούν από την ικανότητα που αποκτάει η οργανωμένη ύλη να “αφαιρεί” όλη την πραγματικότητα και να “λαμβάνει” μόνο τις επιδράσεις εκείνες που επηρεάζουν την ύπαρξή της. Η αφαίρεση πλήθους εξωτερικών επιδράσεων είναι ένα φαινόμενο που θα βρούμε κοινό για όλες τις μορφές ζωής και αναπόσπαστα συνδεδεμένο με την

“εσωτερικότητα” (ή την αμεσότητα). Η δυνατότητα αυτή προϋποθέτει να υπάρχει κάτι το σταθερό μέσα στο βάθος της οργανωμένης ύλης. Η παρουσία της ψυχής ή της εσωτερικότητας είναι λειτουργία της νόησης, που ξεκινάει με την οργάνωση της ύλης μέσα σε κάποιο περιβάλλον και φυσικά απευθύνεται στο περιβάλλον που “αναγνωρίζει”. Είναι λειτουργία της νόησης και όχι μίας άλλης ψυχικής ιδιότητας, διότι η “ψυχή” υπάρχει και ενεργεί με τον ίδιο τρόπο που η ανθρώπινη νοημοσύνη δημιουργεί τη γλώσσα και μεταδίδει κάθε πληροφορία με τις έννοιες. Το έμβιο ον, η εμφάνιση ψυχής στην οργανωμένη ύλη δημιουργούν μία νέα πραγματικότητα που δεν “υπολογίζει” ολόκληρο το Σύμπαν, και που λαμβάνει σαν πραγματικότητα μόνο όσα το “αγγίζουν”! Η νοημοσύνη δεν είναι ένα από τα τυχαία χαρακτηριστικά της ζωής, ούτε ένα από τα πολλά χαρακτηριστικά της. Είναι αυτό που απροσδιόριστα και συνολικά καθορίστηκε με τη λέξη “ψυχή”. Η ψυχή συνδέει το υλικό πράγμα με το περιβάλλον αφαιρώντας το μεγαλύτερο μέρος της πραγματικότητας και διατηρεί πληροφορίες, παρόμοια όπως οι σκέψεις, οι οποίες σχηματίζονται με “αφαίρεση” και επιλογή των “κοινών στοιχείων” και προσφέρουν έτσι στην ανθρώπινη ψυχή ευρύτερη προοπτική, με την “αποδέσμευση της διάνοιας από τα αισθητά και από τα περιορισμένα στο χρόνο και στο χώρο δεδομένα.

Με δεδομένες τις παραπάνω κεντρικές θέσεις της Θεωρίας Τελειωμένου Χρόνου, μπορούμε να αποτολμήσουμε μερικές προβλέψεις για την ύπαρξη εξωγήινης ζωής. Σε πρώτη έκφραση μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα, ότι:

1) Υπάρχουν αναρίθμητες περιοχές του Σύμπαντος με εξελιγμένες μορφές ζωής. Αυτή η πρόβλεψη δεν γίνεται μόνο με την επιστημονική πληροφορία για τις τρομερές διαστάσεις του Σύμπαντος και τους αμέτρητους γαλαξίες με τα δισεκατομμύρια άστρων που περιλαμβάνουν. Βγαίνει σαν λογικό συμπέρασμα όταν θεωρήσουμε το φαινόμενο της ζωής σαν έμμεση παρουσία (με τους υλικούς φορείς) της άμεσης και διανοητικής ύπαρξης του ολοκληρωμένου Σύμπαντος. Η έμμεση παρουσία (υλοποίηση) της σκέψης/νόησης του ολο-

κληρωμένοι και σταθεροποιημένου Σύμπαντος αναγκαστικά πρέπει να "παρακολουθεί" και συνδέεται (τουλάχιστον έμμεσα) με τις εξελίξεις της ζωής που γίνονται σε πολλές περιοχές του Σύμπαντος και στους διαφορετικούς χρόνους. Αυτός ο συγχρονισμός για την εμφάνιση όλων των δυνατών μορφών ζωής και με όλους τους δυνατούς τρόπους επιβάλλεται από την ίδια γενική αρχή που επιβάλλει τη διατήρηση των ίδιων ορίων στις φυσικές μεταβολές και τη μεσολάβηση των ίδιων δομικών στοιχείων για την ύπαρξη των ξεχωριστών πραγμάτων.

2) Αυτές οι εξελιγμένες μορφές ζωής δεν θα είναι τελείως διαφορετικές από τη ζωή εδώ στη Γη και φυσικά θα "αντανακλούν" το περιβάλλον τους. Οι ενδεχόμενες εντυπωσιακές διαφορές στην εμφάνιση και στην κατασκευή δεν θα είναι πιο παράξενες από τις διαφορές που έχουμε παρατηρήσει ήδη στις μορφές ζωής του πλανήτη μας.

3) Θα είναι θνητές και θα υπάρχουν πολλοί τρόποι για να χάσουν πρόωρα την ύπαρξή τους (αφού γενικότερα η αρχή και το τέλος αποτελούν όρια για κάθε περιορισμένη ύπαρξη).

4) Θα έχουν αισθητικότητα, διότι αυτή είναι η πρώτη ψυχική ιδιότητα κάθε μορφής ζωής μέσα στο περιβάλλον της. Το έμβιο πράγμα φέρει ένα εσωτερικό φορτίο, βιώνει κάποια αίσθηση και δέχεται υλικές επιδράσεις από το περιβάλλον του. Ορισμένες από αυτές τις επιδράσεις προκαλούν κάποια μεταβολή στη σταθερότητά του και τότε λέμε ότι αυτό αισθάνεται. Στη μεταβολή αυτή αντιδρά αναλόγως πώς εκλαμβάνεται, σαν ωφέλιμη ή σαν αποσταθεροποιητική. Η επανάληψη της μεταβολής αυτής, την κάνει αναγνωρίσιμη.

5) Οι εξελιγμένες μορφές ζωής των άλλων περιοχών και πλανητών δεν θα περιορίζονται σε επίπεδο αισθήσεων και στιγμιαίας νοημοσύνης. Εάν αναγνωρίσουμε, ότι η διαφορά του ανθρώπου από τα άλλα ζώα προέρχεται από τη δυνατότητα να συγκρατεί στη μνήμη και με τη γλώσσα του τα δεδομένα των αισθήσεων και να τα συγκρίνει, τότε δεν θα μας φανεί μεγάλο το άλμα στην πορεία της εξέλιξης

της ζωής. (Βλέπε και Η ΔΙΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ).

6) Στην πορεία εξέλιξης του πολιτισμού σε άλλες περιοχές του Σύμπαντος, θα υπάρχουν πολλές ομοιότητες. Θα υπάρχουν παρόμοια προβλήματα, παρόμοιες ανακαλύψεις και θα κατέχουν πολλές ίδιες γνώσεις με τις δικές μας. Η πορεία της εξέλιξής τους θα περιλαμβάνει μορφές κοινωνίας, επεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον, ανακαλύψεις και τεχνολογίες που πρέπει να προηγούνται για να μπορέσουν να ακολουθήσουν οι εξελίξεις, η αξιοποίηση της εμπειρίας και της συσσωρευμένης γνώσης.

7) Στις εξελιγμένες μορφές ζωής των άλλων πλανητών θα υπάρχουν και πλάσματα όπως οι άνθρωποι, με τα βασικά χαρακτηριστικά της ανατομίας και της βιολογίας του, όπως τα δύο πόδια, το κεφάλι και τα χέρια, ο σκελετός, η όρθια στάση, κυτταρική δομή, ανάγκες αυτοσυντήρησης, ικανότητα σκέψης και συναισθηματικές καταστάσεις.

8) Αναπόφευκτα θα υπάρχουν διαφοροποιήσεις στην εμφάνιση τους, στη γλώσσα και σε βιολογικά χαρακτηριστικά που θα οφείλονται στο διαφορετικό περιβάλλον τους και στη χρονική περίοδο της γέννησής τους. Οπωσδήποτε, τουλάχιστον στο αρχικό χρονικό διάστημα της παρουσίας τους και της ιστορίας τους, θα υπάρχουν και ομαδικές διαφοροποιήσεις, ξεχωριστές κοινωνίες, πολιτισμικές διαφορές και παρόμοια προβλήματα συμβίωσης και συνεργασίας.

9) Εάν στην πορεία του ανεξάντλητου χρόνου πραγματοποιούνται όλες οι δυνατές εξελίξεις όλων των πραγμάτων, τότε, κατά πάσα πιθανότητα στο βάθος του χώρου υπάρχει πολύ μεγάλος αριθμός πλανητών όπως ο δικός μας, άνθρωποι όπως εμείς και τελικά εμείς οι ίδιοι σε άλλες συνθήκες και περιστάσεις.

© Η δακτυλογράφηση και η ηλεκτρονική μορφοποίηση της πραγματείας στο σύνολό της έγιναν από τον ίδιο τον συγγραφέα, παράλληλα με την ανάπτυξη του συγγραφικού περιεχόμενου, κυρίως με το πρόγραμμα επεξεργασίας κειμένου του OpenOffice 2.3